

КАШТОЎНАСНЫЯ АРЬЕНЦЫРЫ І ПРЫНЦЫПЫ ЭТНАКУЛЬТУРНАГА ВЫХАВАННЯ ДЗЯЦЕЙ ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ

Дубініна Д.М.

Дубинин Д.У.

У сувязі з пад'ёмам нацыянальнай самасвядомасці, імкненнем народа да этнічнай і этнакультурнай самаідэнціфікацыі праблема этнакультурнага выхавання дзяцей дашкольнага ўзросту з'яўляецца адной з вызначальных.

У аснове этнакультурнага выхавання дзяцей ляжаць адаптаваныя на дашкольны ўзрост вядучыя ідэі этналогіі: этнас, яго ўтварэнне і заканамернасці развіцця, характар жыццядзейнасці этнаса, культурныя традыцыі.

Неабходна адзначыць, што ў навукова-педагагічнай літаратуры праблема выхаваўчага патэнцыяла этнакультуры разглядаецца з розных пазіцый. У даследаваннях Г. Н. Арловой, Г.А. Барташэвіч, Г. М. Воўкава, А. Ю. Лозкі, М. Д. Маханёвай праблема трансляцыі культурных форм у працэсе выхавання і навучання трактуецца ў кантэксце засваення дзецьмі ўжо склаўшагася народнага вопыту.

У навуковых працах Я. В. Бандарэўскай, В. П. Зінчанка, А. У. Мудрыка, В. І. Слабодчыкава, Н. Я. Шчурковай і інш. адукацыя разглядаецца як асаблівая сфера культуры. Гэтая сфера звязана не толькі з засваеннем падростаючым пакаленнем пэўных культурных нормаў і каштоўнасцей, але і з ўключэннем дзяцей у дзейнасць па пераўтварэнні сацыякультурнага асяроддзя. Дзіця ў гэтым выпадку выступае як суб'ект культуратворчай дзейнасці.

У расійскім Праекце развіваючай дашкольнай адукацыі (В. Т. Кудраўцаў) культуратворчая дзейнасць дзяцінства з'яўляецца вызначальнай. Яна разглядаецца як жыццё дзіцяці ў сацыяльным акружэнні. Пры гэтым тая культурна-гістарычная прастора, якая акружае

дзяцей дашкольнага ўзросту, ўплывае на фарміраванне іх каштоўнасных прыярытэтаў.

З культуралагічных і этналагічных пазіцый разглядаюць уключэнне дзіцяці ў культуратворчую дзейнасць А. А. Грымаць, К. У. Чыстоў і інш. Па меркаванні даследчыкаў, адметнасць гэтай культуратворчай дзейнасці складае каштоўная даміганта карціны свету і вобраза жыцця.

Псіхалагічны аспект этнакультурнага выхавання дзяцей дашкольнага ўзросту разглядаецца ў навуковых работах В. В. Зянькоўскага, В. П. Зінчанка, С. Л. Рубінштэйна, Т. А. Фларэнскай і інш. У іх адзначаецца, што ў гістарычна зменлівай сацыякультурнай рэчаіснасці культурная пераемнасць непасрэдна звязана з маральным самавызначэннем падростаючага дзіцяці.

У адпаведнасці з даследаваннямі Л. І. Бажовіч, Л. С. Выгоцкага, А. М. Лявонцьева, С. Л. Рубінштэйна, Д. Б. Эльконіна і інш, этнакультура як асноўная частка агульначалавечай культуры, засвайваецца асобай у актыўнай ствараючай дзейнасці.

Вызначальную ролю ў этнакультурным выхаванні адыгрывае яго аксіялагічная састаўляючая, якая адлюстроўваецца у такіх аксіялагічных функцыях, як: трансляцыя культуры, захаванне адметнасці нацыянальных традыцый, сацыялізацыя дзіцяці шляхам перадачы маральных нормаў, маральных каштоўнасцей.

Адсюль, этнакультурнае выхаванне – гэта мэтанакіраваны працэс фарміравання ў дзіцяці нацыянальна-культурнага аблічча, на аснове прыняцця ім каштоўнаснага ідэалу роднай культуры; станаўленне каштоўнасных арыенціраў дзіцяці і спосабаў яго ўзаемадзеяння з сацыякультурным акружэннем.

На аснове пэўных каштоўнасных арыенціраў адбываецца фарміраванне маральна-сэнсавай дамінанты карціны свету, а затым праяўленне гэтай карціны ў жыццядзейнасці як аднаго дзіцяці, так і сукупнасці дзяцей і дарослых.

Прыняцце дзіцём каштоўнаснага ідэалу роднай культуры як асобна значнага ажыццяўляецца ў адпаведнасці з мэтавай устаноўкай характэрнай для тэорыі культураадпаведнага выхавання (Я.В. Бандарэўская). Разам з тым этнакультурнае выхаванне дзяцей дашкольнага ўзросту разумеецца як мэтанакіраваны працэс, які ўлічвае асобную значнасць для кожнага дзіцяці засвоеных ім культурных мадэляў (канкрэтных этычных нормаў, звестак пра культуру), запатрабаванасць гэтых мадэляў ва ўласным самастойным вырашэнні жыццёвых сітуацый.

Структура этнакультурнага выхавання ўяўляе сабой адзінства і ўзаемасувязь каштоўнасна-арыентацыйнага, рэфлексіўнага і дзейнаснага кампанентаў. Гэтыя кампаненты забяспечваюць здольнасць дзяцей да асобнага выбара маральных прыярытэтаў у адносінах з сацыякультурным акружэннем.

Выбар каштоўнасных арыенціраў, якія вызначаюць адносіны дзіцяці да навакольнага асяроддзя, непасрэдна звязаны з каштоўнасна-арыентацыйным кампанентам. Асэнсаванне дзецьмі свайго вопыту адносін і пабудова ўласнай індывідуальнай карціны свету – з рэфлексіўным. Дзейнасны кампанент вызначае пражыванне дзіцём уласнай індывідуальнай карціны свету ў актыўным пераўтварэнні навакольнай рэчаіснасці .

Вызначальная роля ў стварэнні цэласнага вобразу навакольнай карціны свету належыць роднай мове, звычаям і традыцыям продкаў. Дадзеныя кампаненты цэласнага вобразу Радзімы вызначаюць асноўныя каштоўнасныя арыенціры этнакультурнага выхавання дзяцей дашкольнага ўзросту, станаўленне якіх магчыма шляхам выканання комплекснай сістэмы сацыялізацыі, культурнай адаптацыі, інтэграцыі і культурнага самавызначэння выхаванцаў .

Канцэптуальнай асновай выбару мэты і зместа этнакультурнага выхавання ў дашкольным ўзросце выступае ідэя выхавання дзіцяці як

асобы, якая ўключана ў айчынную культурную традыцыю (С. І. Гесен, І. А. Ільін, К. Д. Ушынскі).

Мэтаю этнакультурнага выхавання з'яўляецца распрацоўка спосабаў станаўлення нацыянальна-культурнага аблічча асобы дашкольніка, яго маральнага самавызначэння, на аснове прыняцця ім каштоўнаснага ідэалу роднай культуры.

Пры гэтым маральнае самавызначэнне дзіцяці, якое расце ў гістарычна зменлівай сацыякультурнай рэчаіснасці, ажыццяўляецца шляхам уласнага асобна-значнага выбару пэўных каштоўнасных арыенціраў і спосабаў узаемадзеяння з сацыякультурным акружэннем.

Асноўнымі задачамі этнакультурнага выхавання выступаюць:

1. Ідэнціфікацыя дзяцей дашкольнага ўзросту ў этнакультурным акружэнні і авалодванне імі агульначалавечымі каштоўнасцямі (пры умове авалодвання роднай (беларускай) мовай).

Культурная ідэнціфікацыя тут разглядаецца як запатрабаванасць культурных здольнасцей і ўласцівасцей асобы, актуалізацыя пачуцця прыналежнасці дзіцяці да пэўнай культуры і аказанне яму дапамогі ў набыцці рысаў чалавека культуры (Я. В. Бандарэўская).

Узаемасувязь і ўзаемаабумоўленасць культуры і роднай мовы звязана з тым, што на роднай мове ажыццяўляецца першапачатковае індывідуальнае і сацыяльнае развіццё дзіцяці, фарміраванне яго асобы. Родная мова(у нашым выпадку -- беларуская) дапамагае дашкольнікам ўвайсці ў навакольны свет, стаць сапраўдным грамадзянінам пэўнай культурнай прасторы.

Вывучэнне мовы як сродка зносін узаемазвязана з адначасовым вывучэннем культуры таго народа, які ажыццяўляе зносіны на гэтай мове. Менавіта таму беларуская мова вызначае сабой адначасова і змест, і сродкі духоўнага развіцця дзіцяці, яго дачыненне да агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей.

2. Арыентацыя дзяцей дашкольнага ўзросту на традыцыйныя духоўныя каштоўнасці, выхаванне дзіцяці як асобы, якая ўключана ў айчынную культурную традыцыю.

Культурная традыцыя праяўляецца ў духоўных, маральных, мастацкіх каштоўнасцях народа, у механізме стварэння, захавання і трансляцыі культурных каштоўнасцей. Яна аб'ядноўвае ўсе бакі жыцця народа ў пэўную духоўна-сэнсавую цэласнасць. Адметнасць культурнай традыцыі, якая раскрываецца ў філасофскіх працах В.В. Зянькоўскага, А.Ф. Лосева, І.А. Ільіна, дазваляе лічыць, што ўмовай канструктыўнага шляху развіцця дзіцяці з'яўляецца “сумленнасць” дамінанта карціны свету і вобраза жыцця. Дачыненне дзяцей дашкольнага ўзросту да айчыннай духоўнай традыцыі разумеецца С. В. Барыздзіной як іх уключэнне ў рэальную культуратворчую дзейнасць.

На сучасным этапе ў нашай краіне выхаванне дзіцяці як асобы, што ўключана ў айчынную культурную традыцыю, адбываецца на аснове культурацэнрыстскай парадыгмы, якая будзецца на прынцыпе адзінства і ўзаемадзеяння беларускага і агульнасусветнага. Этнакультурнае выхаванне дашкольнікаў накіравана на станаўленне ў дзяцей асэнсавана правільных адносін непасрэдна да самага навакольнага свету; да людзей, якія ствараюць, на аснове багаццяў акружаючага свету, матэрыяльныя ці духоўныя каштоўнасці, да сябе – як часткі рукатворнага свету, так і свету прыроды.

3. Педагагічная падтрымка дзяцей дашкольнага ўзросту ў іх нацыянальна-культурным, духоўна-маральным самавызначэнні.

Нацыянальна-культурнае, духоўна-маральнае самавызначэнне дзяцей дашкольнага ўзросту звязана з іх дачыненнем да айчыннай культурнай традыцыі, якая непасрэдна звязана з культураахоўваючай (В. В. Абраменкава) і культуратворчай (Ул. Т. Кудраўцаў) функцыямі дзяцінства. Адметнасць дачынення дзіцяці да айчыннай культурнай традыцыі

вызначаецца перавагай эмацыяльнай сферы ў станаўленні каштоўнасных арыентацый дашкольніка, вобразна-дзеяснай прадстаўленасцю яго карціны свету. Спецыфіка этнакультурнага выхавання дзяцей дашкольнага ўзросту абумоўлена: асаблівасцямі педагагічнага працэсу ў дашкольных (рускомоўных і беларускомоўных) адукацыйных установах; сацыяльнай і сацыялінгвістычнай сітуацыяй развіцця дзяцінства ў сучаснай Беларусі.

4. Кіраванне станаўленнем адносін дзяцей дашкольнага ўзросту з сацыякультурным акружэннем праз пераўтварэнне асяроддзя адукацыйнай установы ў выхаваўчую прастору.

Для таго, каб асоба дзіцяці стала суб'ектам выбара каштоўнасных арыентацый, якія фарміруюць сумленнасную дамінанту індывідуальнай карціны свету і вобраза жыцця, неабходна педагагічная арганізацыя дадзенага працэсу, якая заключаецца ў стварэнні культурнага асяроддзя развіцця дзіцяці і аказанні яму дапамогі ў яго самавызначэнні. Рэалізацыя гэтай задачы арыентавана на выкарыстанне гульні, актыўнае творчае ўспрыманне казак, прадуктыўныя віды дзейнасці. Па меркаванні Ул. Т. Кудраўцава, у індывідуальным развіцці сучаснага дзіцяці казка істотна дапаўняе гульню, пашырае перспектыву засваення дзіцём сферы “незвычайнага”, уводзіць яго ў мэтафарарызаваны свет яшчэ не рэалізаваных чалавечых магчымасцей і задумаў, дапамагае скласці сваю самабытную дзіцячую карціну свету, сфарміраваць спецыфічную сістэму поглядаў на ўніверсальныя прынцыпы пабудовы і развіцця рэчаў.

Задачы этнакультурнага выхавання ўлічваюць самацэннасць кожнага перыяду дзяцінства. Яны вызначаюць інварыянтны змест этнакультурнай адукацыі дашкольнікаў і яе рэалізацыю, якая забяспечвае якасныя пазітыўныя зрухі, задавальненне індывідуальных і ўзроставых патрэб дзіцяці ва ўмовах дашкольнай установы і сям'і.

Выхаванне дзяцей ў адпаведнасці з айчыннай культурнай традыцыяй вызначаецца пэўнымі прынцыпамі. Так, засваенне дзецьмі дашкольнага ўзросту пэўнага культурнага вопыту адбываецца ў адпаведнасці з прыцыпам

культураадпаведнасці выхавання, які прадугледжвае апору выхаваўчага працэсу на нацыянальныя традыцыі народа, яго культуру, нацыянальна-этнічную абраднасць, звычаі . Гэты прынцып разам з засваеннем устойлівых нормаў і каштоўнасцей прадугледжвае ўключэнне дзяцей ў дзейнасць па пераўтварэнні сацыякультурнага асяроддзя. Па меркаванні В.Т. Кудраўцава каштоўнасць дзяцінства, заключаецца ва ўзаемадэтэрмінацыі культуры і дзяцінства як сферы самой культуры. На працягу дзяцінства дзіця вырашае дзве ўзаемадапаўняльныя задачы: культуразасваенне і культуратворчасць. Гэтыя задачы вырашае і дарослы, які падтрымлівае і ўзбагачае вопыт узаемадзеяння дзіцяці з культурай.

Такім чынам, культураадпаведнае выхаванне дзіцяці дашкольнага ўзросту разумеецца і рэалізуецца не толькі адносна пазнаваўчага працэсу, які накіраваны на засваенне дзіцём канкрэтных этычных звестак пра культуру, але і адносна асобаснай значнасці для дзіцяці пэўных культурных мадэляў, іх запатрабаванасці ў самастойным вырашэнні жыццёвых сітуацый.

Прынцып гуманістычнай арыентацыі выхавання вызначае, што сапраўды гуманай педагогікай з'яўляецца тая, якая па меркаванні Ш. Аманашвілі, мае магчымасць дачыніць дзіця да працэсу стварэння самога сябе. Пры гэтым дзіця – галоўная каштоўнасць ў сістэме чалавечых адносін, вызначальнай нормай якіх з'яўляецца гуманасць. Гуманістычная накірунак педагогічнага працэсу арыентуе на выхаванне ў дзіцяці паважлівых адносін да кожнага чалавека, паважлівых адносін паміж педагогамі і дзецьмі.

Прынцып асобаснага падыходу ў выхаванні патрабуе накіраванасці выхавання на захаванне і развіццё самабытнасці дзіцяці, на падтрымку працэсаў яго самаразвіцця і самавыхавання. Працэсы і змяненні, якія адбываюцца ва ўнутраным свеце дзіцяці, яго індывідуальнасць з'яўляюцца галоўнымі арыенцірамі ў выхаваўчай дзейнасці. Выхаванне пры гэтым не навязвае тые ці іншыя каштоўнасці, а толькі стымулюе іх і стварае ўмовы для іх пазнавання, разумення і выбару. (Я. В. Бандарэўская).

Прынцып выхоўваючага культурнага асяроддзя прадугледжвае выкарыстанне магчымасцей культурнага патэнцыялу ўнутранага і знешняга асяроддзя дашкольнай установы ў развіцці асобы дзіцяці.

Прынцып суб'ектнасці ў выхаванні непасрэдна звязаны з садзейніцтвам педагога развіццю ў дзіцяці здольнасці быць суб'ектам уласных паводзін, дзейнасці і ў выніку – свайго ўласнага жыцця.

Неабходна адзначыць, што этнакультурнае выхаванне дзяцей дашкольнага ўзросту з'яўляецца сістэмаўтвараючым звяном адукацыйнага працэсу. Яно заарыентавана на фарміраванне сістэмнай ідэнціфікацыі і фарміраванне інтэрыярызацыі этнакультурных і агульначалавечых каштоўнасцей.

Авалодванне дзецьмі дашкольнага ўзросту, на аснове сапраўды этналагічных ведаў, устойлівымі культурнымі нормамі, усведамленне пэўных каштоўнасцей фарміруе ў іх асэнсаваны характар адносін, дае пачатак этналагічнай свядомасці і спрыяе ўключэнню ў дзейнасць па творчым пераўтварэнні сацыякультурнага асяроддзя.

Найлепшымі сродкамі этнакультурнага выхавання дзяцей дашкольнага ўзросту выступаюць: родная прырода; фальклор (вуснае слова, музыка, тэатр, мастацтва), элементарная этнічная гісторыя; прадметы побыту і народныя строй.

Працэс станаўлення ў дзіцяці яго каштоўнасных арыенціраў і спосабаў ўзаемадзеяння з сацыякультурным акружэннем ажыццяўляецца больш эфектыўна з дапамогай такіх формаў, як сеансы актывізуючых зносін на этнаграфічныя тэмы (гульня-інсцэніроўка; расказванне народных казак, легенд і паданняў і іх актыўнае творчае ўспрыманне;), экскурсіі ў прыроду; экскурсіі ў краязнаўчы музей, мастацкі музей; маляванне, аплікацыя, лепка; канструяванне і мастацкая праца; музычныя заняткі; народныя святы.

Вызначальную ролю ў этнакультурным выхаванні дзіцяці выконвае стварэнне выхоўваючага культурна-развіваючага асяроддзя. Яго кампанентамі з'яўляецца не толькі пэўны этнаграфічны матэрыял, але і ўсё

тое, што ўтварае этнакультурны змест розных відаў дзейнасці дзіцяці дашкольнага ўзросту.

Такім чынам, выхаваўчая работа з дзецьмі павінна быць арганізавана такім чынам, каб у адной справе, у адным індывідуальным акце паводзін дзіцяці аб'ядналіся розум, эмоцыі, дзеянне як формы выражэння яго адносін да каштоўнаснага аб'екту света.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ